

Kröller
Müller

Ruimte voor de collectie

NIEUWBOUW
VAN TADAO
ANDO

VINCENT
EN HELENE

MUSEUM VOOR
BEELDHOEW-
KUNST

NU IN DEPOT

STRAKS OP ZAAL

TIJGERS VAN CAI GUO-QIANG

Onmisbare uitbreiding

Een masterplan voor het Kröller-Müller Museum van de legendarische Japanse architect Tadao Ando

Pardon. Waar is het museum? Als de plannen voor het nieuwe Kröller-Müller Museum worden gerealiseerd, zult u bij aankomst stuiten op een lange blinde muur van beton. Een opening in die muur zal toegang geven tot het complex. Pas dan zullen de gebouwen te zien zijn: van Henry van de Velde, net voor de Tweede Wereldoorlog gereedgekomen, de uitbreiding van Wim Quist uit de jaren zeventig en het paviljoen van Tadao Ando. Als u doorloopt ontvouwt zich het spectaculaire, nieuwe museum. En wacht u een warm onthaal.

KLAPSTUK

De muur zorgt voor een theatrale onthulling. De Japanse architect Ando, in eigen land geëerd als 'levende legende', blijkt ook een dramaturg te zijn, zijn ontwerp kent meerdere opzienbarende verrassingen. Het klapstuk wordt het nieuwe ingangsgedebouwe overdekt met een scheefzwevende, licht bollende driehoek van glas en metaal. Zelf omschrijft de architect de luifel als een flinterdunne wolk. De vorm is geïnspireerd op een zogenaamde Reuleaux-driehoek, een geometrische figuur die ontstaat door de middelpunten van drie elkaar overlappende cirkels te verbinden. Een sublieme vondst van Ando en een novum in diens oeuvre. In het interieur herhaalt hij deze driehoek met licht gebogen zijden, vernoemd naar de negentiende-eeuwse, Duitse werktuigbouwkundige Franz Reuleaux. Via trappen daalt u vervolgens af naar de museumzalen die Ando heeft ontworpen en een tunnel die de twee bestaande gebouwen en de nieuwbouw met elkaar verbindt. Daardoor wordt ook de oorspronkelijke ingang tot het ge-

bouw van Henry van de Velde hersteld. 'In schilderijen worden wolken vaak geprojecteerd als de connectie tussen hemel en aarde,' schrijft Ando in zijn mission statement voor het Kröller-Müller. 'Ik geloof dat deze wolkachtige architectuur het dagelijks leven zal verenigen met het paradijs van kunst en natuur.'

De annex van Ando zal grotendeels onder de grond blijven, van daglicht voorzien door ruime lichtsachten naast de museumzalen. Waardoor de concentratie op de kunstwerken wordt verhevigd en het contact met de buitenwereld blijft bestaan, al was het maar doordat de weersomstandigheden tijdens de seizoenen ook in het interieur voelbaar zullen zijn. Intact blijft de voor het Kröller-Müller zo kenmerkende verbinding met de natuur, met de zon, de regen en de sneeuw. Ando is de Caravaggio van de hedendaagse architectuur, de meester van het dramatische spel van licht en schaduw en dat zal hij hier wederom laten zien.

Andere opzienbarende elementen in het plan van Ando: de zaal met uitzicht op een waterval, de zalen met uitzicht op de natuur en de beeldentuin en een tunnel met artificieel licht dat onder de vloer vandaan komt. Een tunnel schept verwachtingen – wat zal er na de tunnel komen? De opvallende verlichting in de tunnel van Ando, alsmede het gebogen, geribde plafond voeren die verwachtingen tot grote hoogte op. De architect als regisseur.

GEEN PRIMA DONNA

'Er wordt geen kolos naast de bestaande architectuur gezet,' legt Lisette Pelsers uit. Zij is sinds 2012 directeur van het museum en vanaf 2018 met Tadao Ando (Osaka, 1941) bezig de nieuwbouwplannen te ontwikkelen. 'Hij had het museum ooit bezocht en kent de collectie. Bij het eerste bezoek aan zijn bureau in Osaka zag ik in zijn boekenkast de vuistdikke oeuvrecatalogus van Theo van Doesburg staan, wat vertrouwen gaf. En hij bleek geen prima donna te zijn. Al bij het eerste contact reageerde hij enthousiast en op wensen van onze kant werd vaak nog dezelfde dag gereageerd.'

'De Hoge Veluwe, waar het museum ligt, is een kwetsbaar gebied. Door grotendeels ondergronds te gaan, wordt de natuur zo min mogelijk aangetast én de bestaande architectuur niet verdrongen door nieuwbouw. Ando laat de gebouwen van Van de Velde en Quist juist tot hun recht komen.'

Pelsers prijst de soberheid, de uiterste verfijning en de zeer precieze detaillering in het werk van Ando. De nieuwbouw voor het Kröller-Müller zal het eerste gebouw van hem in Nederland zijn. Nogmaals zal dan blijken dat hij als geen andere architect een diepgevoelde verbinding tussen natuur en architectuur tot stand kan brengen en in staat is de magie van een plek tot haar recht te laten komen. Met dank aan zijn Japanse achtergrond waar het normaal is natuurgeesten te aanbiden,

anders dan in het Westen, waar het rationele denken volgens Descartes en Spinoza zich nestelde. Met dank ook aan Ando's affiniteit met de architectuur van Le Corbusier, Louis Kahn, het Pantheon en de imaginairere kerkers van de achttiende-eeuwse graficus Piranesi met het fascinerende spel van licht en donker.

ACHTERSTALLIG ONDERHOUD

'De spirituele kwaliteit van Ando's architectuur sluit aan bij de collectie van Helene Kröller-Müller,' legt Lisette Pelsers uit. Zij had Spinoza hoog zitten, tegelijk hunkerde ze naar het hogere. 'Ando te vragen lag voor de hand. De kern, de aanleiding voor de uitbreiding is dat de collectie, die na de Tweede Wereldoorlog in de geest van Helene is uitgebouwd, niet of slechts sporadisch getoond kan worden, met uitzondering van de sculpturen in de beeldentuin. Sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw, toen de nieuwbouw van Wim Quist werd gerealiseerd, is er niets meer aangepast aan de gebouwen. Je zou om die reden van achterstallig onderhoud kunnen spreken. Ook de toemennende bezoekersaantallen nopen tot een nieuwbouw. Door zijn ligging midden op de Veluwe is de reis naar het Kröller-Müller Museum een reis naar een bijzondere plek, een pelgrimage. Om steeds meer mensen die unieke ervaring te kunnen blijven geven, heb je meer ruimte nodig. Je wilt niet dat mensen elkaar in de weg gaan lopen.'

Als het meezit, zal 'het grote museum' dat Helene zich een eeuw geleden droomde, worden gerealiseerd.

Van links naar rechts:
• Ontwerptekening voor de uitbreiding van Tadao Ando, 2020
• Huidige ingang naar ontwerp van Wim Quist, 1999

• Visualisatie van de ingangshal met uitzicht door de Reuleaux-driehoek naar buiten, studio Tadao Ando, 2020
• Visualisatie van de nieuwe museumzalen, Studio Tadao Ando, 2020

• Directeur Lisette Pelsers bij Le commencement du monde, 1924 van Constantin Brancusi

NU IN DEPOT

CAI GUO-QIANG, INOPPORTUNE: STAGE TWO (2004)

De doodstrijd van negen (replica's van) levensechte tijgers, die elk met tientallen pijlen zijn doorboord. Alsof ze door de aanval worden verrast, want als katten in het nauw proberen ze zich te verdedigen door op hun achterpoten te gaan staan of in de lucht te vluchten. Overweldigend, aangrijpend en monumentaal is deze installatie en een overtuigende aanklacht tegen de uitroeiing van het roofdier in het bijzonder en de verkwanseling van de biodiversiteit in het algemeen. Cai behoort tot de generatie Chinese kunstenaars die tijdens de opendeurpolitiek rond de jongste eeuwwisseling internationaal doorbraken. Vaak werkt hij met elementen als water, vuur en aarde, waarmee hij zijn werken zowel vernietigt als laat ontstaan, net als in de natuur. Het Kröller-Müller is het enige museum in Nederland met een substantiële collectie van zijn werk. Een groot gemis als deze installatie niet is te zien! Wat pleit voor de nieuwbouw.

STRAKS OP ZAAL

1869

Op 11 februari wordt Helene geboren in Horst, vlakbij Essen, als derde kind van Emilie Neese en Wilhelm Müller, een vernoemd industrieel. Helene groeit op in het milieu van Besitzbürgertum. Met kunst komt ze nauwelijks in aanraking, met literatuur des te meer. Vooral de verlichte filosofen Lessing en Spinoza zijn haar favorieten. Waardoor haar geloof wankelt en ze alleen onder grote druk van haar ouders belijdenis doet.

1888

Op achttienjarige leeftijd – naar eigen zeggen is ze nog een kind – trouwt zij met Anton Kröller, de jongste broer van de zakenpartner van haar vader. Het strategische huwelijk is zakelijk een groot succes, Anton maakt van Müller & Co, de handelsonderneming in ijzer en staal, een internationaal bijzonder winstgevend bedrijf.

1908

Onder invloed van kunstpedagoog H.P. Bremmer wordt het verzamelen van moderne- en hedendaagse kunst Helene's levensvervulling. De werken van Vincent van Gogh worden haar alfa en omega. Bosrand (1883) en Vier uitgebloede zonnebloemen (1887) zijn haar eerste aankopen.

1911

Tijdens een reis naar Rome en Florence ontvlamt haar interesse voor architectuur. Als Helene in 1911 ernstig ziek wordt en herstelt van een levensbedreigende operatie besluit ze voor haar kunstcollectie een 'huis voor cultuur' te laten bouwen.

Anton koopt het landgoed Ellenwoude in Wassenaar aan om Helene's museumplannen te verwezenlijken. De Duitse architecten Peter Behrens, diens leerling Ludwig Mies van der Rohe en de Nederlandse architect H.P. Berlage maken ontwerpen, die van hout en zeildoek op ware grootte worden uitgevoerd. Maar Helene komt niet tot een besluit. Ellenwoude wordt verkocht, de ontwerpen nooit uitgevoerd. Zij wil haar museumhuis liever op de Veluwe bouwen.

- Van links naar rechts:
- Vincent van Gogh, *Caféterrassen bij nacht (Place du Forum)*, 1888
  - Vincent van Gogh, *Brug te Arles (Pont de Langlois)*, 1888
  - Van Gogh galerij, 2019
  - Vincent van Gogh, *Zelfportret*, 1887
  - Foto Helene Kröller-Müller, circa 1889

● **1912**
Met haar adviseur Bremmer reist Helene naar Parijs. Anton, die er ook is wegens zaken, spoort Bremmer aan 'alle beste Van Goghs op te sporen'. Helene vindt *La Berceuse* (portret van Madame Roulin) 'het allergeenste'. Als het gezelschap op de eerste avond naar kunsthandel Bernheim-Jeune wandelt, wacht het een grote verrassing. 'Wij vinden wat wij nooit hadden kunnen verwachten: La Berceuse'.

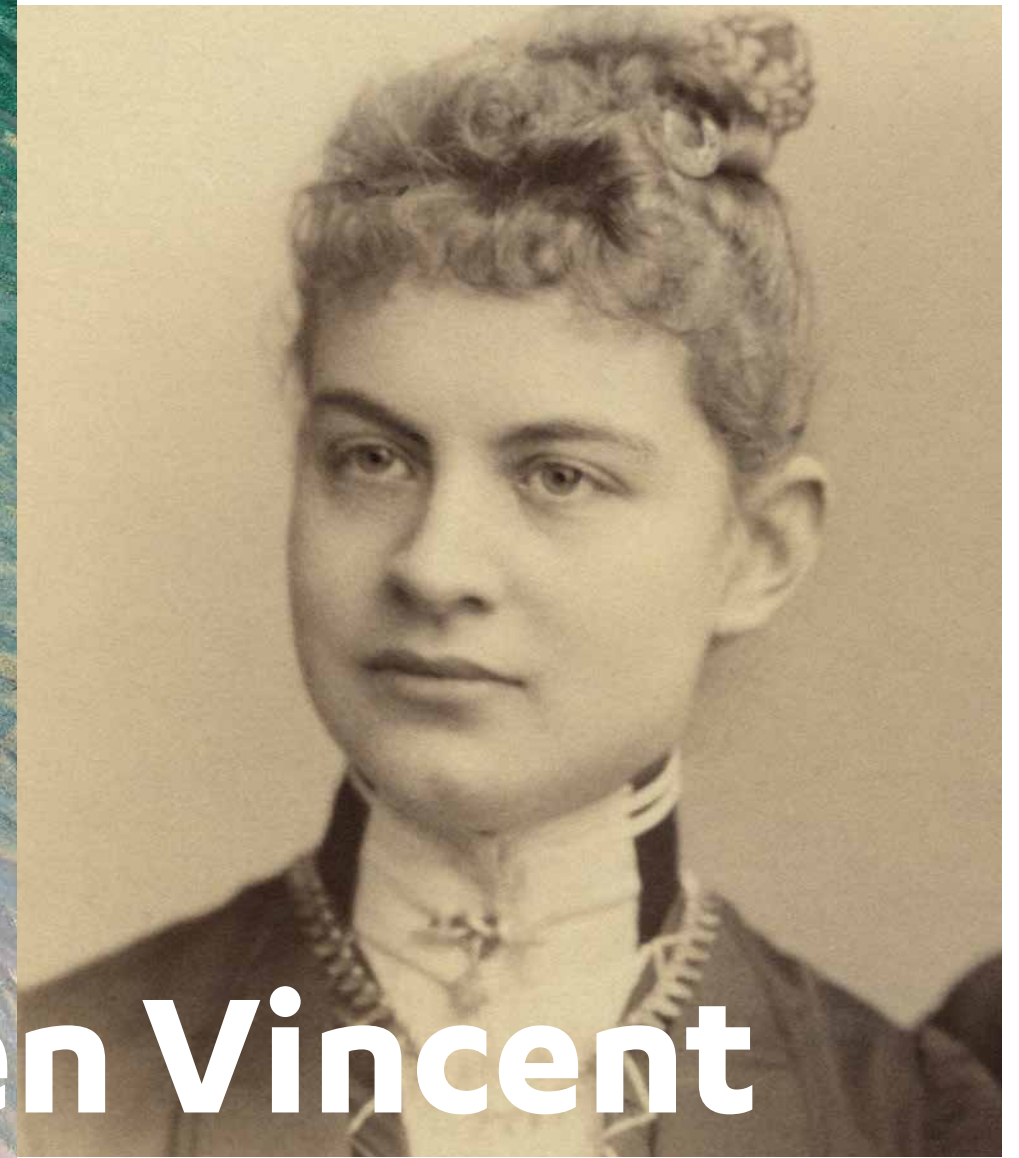
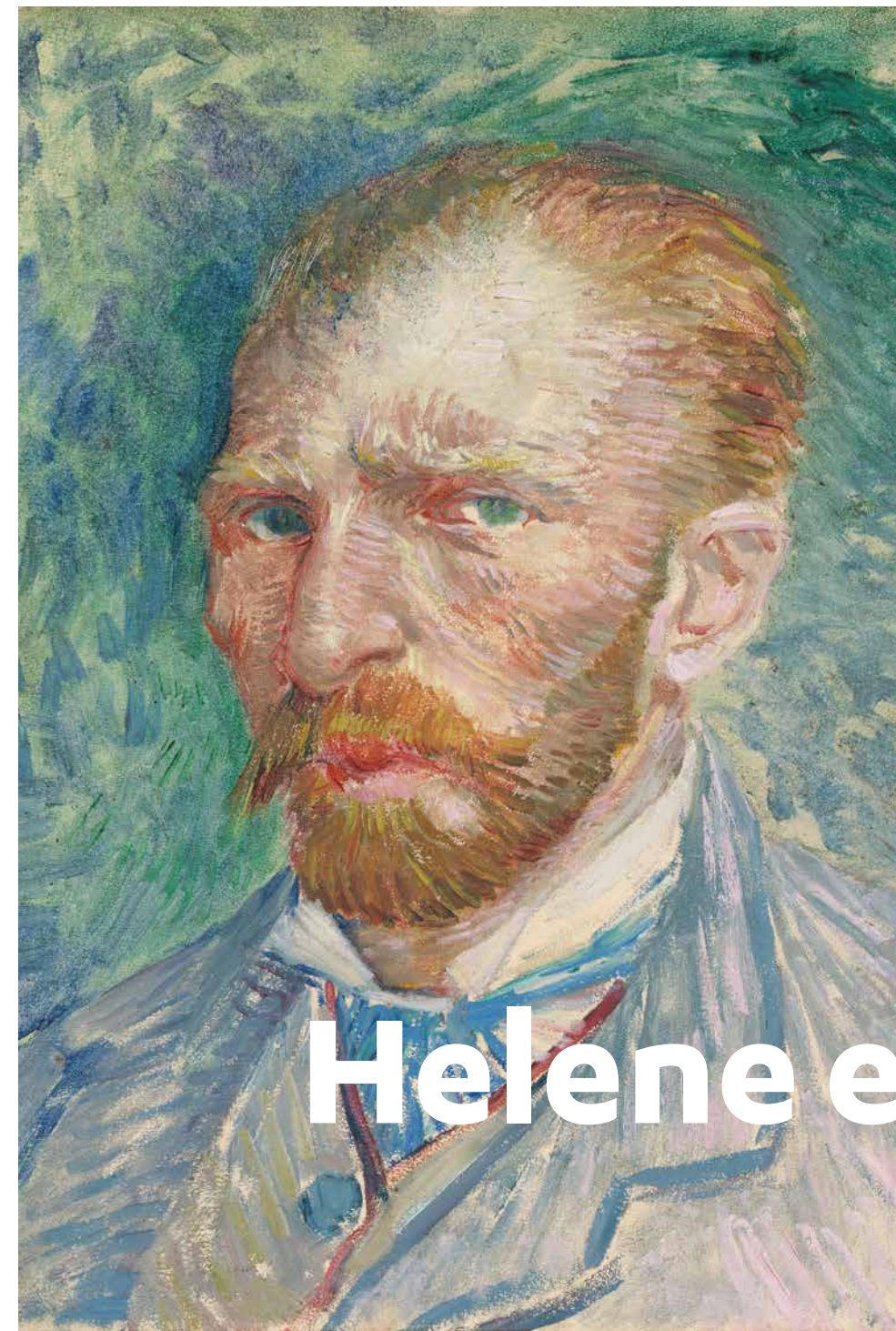
Een topjaar, Helene koopt kunst voor ruim 280.000 gulden, wat overeenkomt met bijna vier miljoen euro nu. Geen wonder dat de prijzen bij de kunsthandel elke keer na haar bezoek naar boven worden bijgesteld.

● **1913**
Helene opent 'Museum Kröller' in het pand naast het hoofdkantoor van Müller & Co aan het chique Lange Voorhout in Den Haag. Op elke maandag en elke vrijdag geopend van tien tot vier.

● **1914-1918**
Tijdens de Eerste Wereldoorlog gaat het Müller & Co financieel voor de wind. Als de eerste schok van de oorlog voorbij is, gaat Helene weer regelmatig naar kunsthandels en veilingen. Zo ontstaat een moderne- en hedendaagse kunstcollectie zonder weerga in Nederland. Voorwerpen van oude kunst en kunstnijverheid schaft Helene ook aan. Zoals *Venus en Amor* van zowel Hans Baldung Grien als Lucas Cranach de Oude, een op zichzelf staande verzameling aardewerk en Aziatica en tientallen boeddha's.

Helene en Vincent

Een even merkwaardig als geslaagd duo

Gretig en gestaag verzamelt Helene Kröller-Müller (1869-1939) een ensemble van circa 90 schilderijen en 180 tekeningen van Vincent van Gogh (1853-1890). Vanaf 1908 tot 1929. Die ongeëvenaarde collectie is het epicentrum van het naar haar vernoemde museum.

NU IN DEPOT

MICHELANGELO PISTOLETTO *VENERE DEGLI STRACCI* (1967, 1982)

Dat is raar! Venus staat met haar neus in de voden! Een kopie van een klassieke sculptuur van Venus, godin van liefde, schoonheid en vruchtbaarheid, staat met haar rug naar ons toe voor een hoop afgedankte kleren. Waant ze zich onbespied? Is ze op zoek naar iets van haar gading? Raar en verrassend is het zeker, zo'n Venus als arme sloeber. En ook visueel aantrekkelijk, want de kleurrijke voden contrasteren fraai met het spierwitte lichaam van Venus. De rauwste realiteit en de verheven goddelijkheid als elkaars evenbeeld. Status, roem, fortuin, het kan verkeren. *Venus van de voden* van Pistoletto groeit direct na ontstaan uit tot het icoon van de arte povera, een term die wordt gebruikt voor het werk van met name Italiaanse kunstenaars. Om met 'povere', 'arme' materialen 'rijke' ervaringen te sorteren. In Nederland beschikt alleen het Kröller-Müller Museum over een representatieve collectie van deze stroming.

STRAKS OP ZAAL

Voor Helene zijn de werken van Vincent van Gogh (1853-1890) het alfa en omega van haar collectie. Met Van Gogh profileert ze haar kunstverzameling, die bij de opening van het museum in Otterlo uit meer dan elfduizend voorwerpen bestaat, de grootste schenking van kunst aan de Staat der Nederlanden. Ze stelt de werken van Van Gogh pontificaal tentoon in het hart van het museumgebouw dat architect Henry van de Velde voor haar ontwerpt. Ook nu nog zijn die werken daar in wisselende samenstelling te zien. Helene's Van Gogh-verzameling is de zon van het planetaire stelsel in Otterlo, met als satellieten werken van Georges Seurat, Paul Signac, Odilon Redon, Pablo Picasso, Fernand Léger, Juan Gris, Piet Mondriaan, Bart van der Leek, Charley Toorop en vele andere, klassiek moderne meesters.

Voor Nederlandse museale begrippen zijn dat ongekende ensembles. Wie zich op de hoogte wil stellen van de doorbraak van de moderne kunst in Europa kan in Nederland niet beter terecht dan bij het Kröller-Müller Museum. Dankzij de voortvarende keuze van Helene en haar gevoel voor kwaliteit.

Haar eerste Van Gogh koopt Helene in 1908 voor een bescheiden bedrag van 110 gulden. *Bosrand* schildert Van Gogh in 1883, die op dat moment in Den Haag verblijft waar hij zich duidelijk laat inspireren door de schilders van de Haagse School. Het bescheiden en wat houterig geschilderde tafereel blinkt niet uit in detaillering van het landschap, maar mikt op wat Van Gogh noemt 'effect'. Kennelijk heeft ze

de smaak te pakken, want niet lang na die eerste aankoop, schaft Helene *Vier uitgebloeide zonnebloemen* (1887) aan voor 4800 gulden, het hoogste bedrag dat ze tot dan toe aan een kunstwerk uitgeeft. Dat schilderij is van een heel andere, vooruitstrevender orde, geschilderd in de Parijse periode van Van Gogh, als hij onder invloed van de impressionisten en Japanse houtsneden zijn stijl en palet drastisch verandert.

H.P. BREMMER

Deze twee aankopen in hetzelfde jaar, even karakteristiek voor een bepaalde periode in het oeuvre van Vincent van Gogh als tegenovergesteld van karakter, zijn de opmaat voor een verzameling kunstwerken zonder weerga, een collectie waarin vrijwel alle perioden van de kunstenaar inclusief hoogtepunten goed zijn vertegenwoordigd.

Een van Helene's favorieten is *Brug te Arles (Pont de Langlois)* uit 1888. Het schilderij behoort wat haar betreft tot de 'mooisten, de sterksten, de glasheldersten'. In haar boek over beeldende kunst, gepubliceerd in 1925, schetst zij een ontwikkeling van 'het concreet geziene' naar het 'abstracte, het Absolute'. Haar kunstcollectie doet dan ook de lijn van figuratieve naar abstracte kunst voortreffelijk uit de doeken. Kunstwerken die al te zeer doorslaan naar louter figuratie of louter abstractie vallen wat haar betreft buiten de boot. Van Gogh is in die ontwikkeling 'de sleutel', zoals ze de kunstenaar al in 1910 op een voetstuk zet.

Helene komt tot haar pertinente inzicht en over kunst door H.P. Bremmer, een autodidact die de gegoede burgerij van Nederland onderwijst in kunstbeschouwing. Als kind van zijn tijd kiest hij in de wildgroei aan esoterische stromingen een amalgaam van spinozisme en pantheïsme. Dat spreekt Helene aan, al zou ze haar leven lang huiverig zijn zich aan te sluiten bij een groep of sekte, daarvoor had ze een onafhankelijke geest. Als puber is ze door het lezen van de verlichte Gotthold Ephraim Lessing van haar protestante geloof gevallen zonder de idee van het bestaan van een hogere macht los te laten. Net als Bremmer zoekt zij naar spiritualiteit. Helene raakt gecharmeerd van Bremmer en zijn opvattingen, zo zeer dat ze hem lange tijd in dienst neemt om voor haar verzameling kunst te kopen. Wel laat ze hem duidelijk weten dat zij de baas is. In een aantal gevallen gaat ze haar eigen weg. Zo kiest ze anders dan Bremmer voor de kunstwerken van Fernand Léger en formuleert zij voor zichzelf een poëtica, een leidraad voor haar kunstcollectie waarmee ze die van Bremmer in de schaduw stelt: *Spiritus et Materia Unum*, geest en stof zijn één.

EERSTE MUSEUM

Helene koopt *Brug te Arles* in 1912, een jaar waarin ze het aanzienlijke bedrag van 280.000 gulden (omgerekend bijna vier miljoen euro nu) uitgeeft aan kunst, iets wat ze zich als een van de rijkste vrouwen van Nederland kan veroorloven. Een jaar

later opent zij haar eerste museum, 'Museum Kröller', aan de Lange Voorhout in Den Haag waar ook het hoofdkantoor van Müller & Co is gevestigd, de handels- en scheepvaartmaatschappij, gesticht door haar vader en inmiddels bestuurd door haar man. Aan ambitie ontbreekt het Helene niet, want niets minder dan de ontwikkeling van de moderne kunst van het realisme via Van Gogh tot en met vertegenwoordigers van kunststromingen in haar eigen tijd wil ze aan het Nederlandse publiek uit de doeken doen. De idee een museum te stichten laat haar niet meer los.

Definitief komt haar droom 'tot nut en genot der gemeenschap' uit met de opening van het Rijksmuseum Kröller-Müller in 1938 op de Hoge Veluwe, door de economisch penibele omstandigheden van die tijd en van het bedrijf van haar man weliswaar op een veel bescheidener schaal dan zij zich had voorgesteld. De kurk waarop het museum drijft is haar collectie Van Gogh. Die bezorgt het museum blijvende (inter)nationale faam, waardoor het een gestage stroom van bezoekers kent, gemiddeld rond de vierhonderdduizend per jaar, en in het bruikleenverkeer tussen musea een factor van betekenis is.

ZIELSVERWANT

Een merkwaardiger duo dan Helene en Vincent is niet voor te stellen. Toch zijn ze

geest- en zielsverwant. Helene herkent zich in de eenzaam ploeterende kunstenaar, die de tragiek van het dagelijks leven zo troostrijk weet te treffen. Ook haar echtgenoot Anton Kröller (1862-1941), die Helene in haar brieven consequent 'mijnheer' noemt, heeft een zwak voor Van Gogh. Spottend noemt hij diens werk afkomstig uit een gekkenhuis, wat niet wegneemt dat hij *Rozen en pioenen* uit 1886 voor zichzelf aanschafte en

Helene noemt haar man Anton in haar brieven 'mijnheer'

buiten medeweten van Helene als verrassing voor haar een omvangrijke collectie tekeningen van Van Gogh uit zijn Nuenense periode koopt. Van Goghs breuk met de kerk tijdens zijn verblijf als lekenprediker in de Borinage, het gebot met zijn lot in het leven, zijn existentiële twijfel, met al die

aspecten is Helene vertrouwd. Ook zij lijdt in haar jeugd onder de dogma's van de kerk en het keurslijf van de burgerlijke kiesheid van het Duitse *Besitzbürgertum*, het milieu waarin zij opgroeit. Ondanks haar grote twijfel stemt zij als puber onder druk van haar ouders toe in haar belijdenis. Ze gaat als achttienjarige – ze vindt zichzelf nog een kind – akkoord met een strategisch huwelijk met Anton Kröller, de jongere broer van de zakelijke partner van haar vader. Ze heeft vier kinderen in wie ze teleurgesteld is of van vervreemd raakt met uitzondering van haar jongste zoon Bob en voor haar zielenheil en ter

compensatie voor het chagrijn verslingert ze zich aan een jongeman die haar zoon had kunnen zijn: Sam van Deventer (1888-1972), een hockeyclubgenoot van haar oudste dochter, die zich nadrukkelijk verzet tegen deze vriendschap. Helene volhardt en neemt de verwijdering met haar dochter voor lief. Sam krijgt een baan in het bedrijf en wordt opgenomen in het gezin. Ze worden onafscheidelijk.

Ieder leven kent zijn onvolkomenheden, zijn tragiek, ook als het zich wentelt in weelde, zoals dat van Helene. Vincent is niet behept met een van God gegeven talent. Hij tekent en schildert onhandig, houterig, stroef, de academische regelen der kunst krijgt hij ondanks veel oefenen niet onder de knie. Maar hij houdt vol en dan, aan het einde van zijn leven weet hij al die imperfecties om te buigen tot zijn voordeel, tot ongekende prestaties. 'Een kunst die troost biedt aan bedreigde harten', was voor Van Gogh het hoogst haalbare.

Troost is wat Helene, behalve in Van Deventer, vindt in de werken van Van Gogh, niet veel anders dan u en ik. Hij was voor haar de kunstenaar die haar lijfspreuk *'Spiritus et Materia Unum'*, geest en stof zijn één, het meest belichaamde. In diens werken vindt zij 'het Absolute', dat haar beter bevalt dan de god die ze in haar jeugd in twijfel had getrokken. "Daarom houd ik van [kunst], omdat zij mij het mooiste & beste, het waarste van mensen brengt, waar ik in vlees en bloed ze moet [...] missen."

De meesterzet van Hammacher

Uniek in Nederland: de beeldentuin van het Kröller-Müller Museum met een overzicht van de ontwikkelingen in de moderne en hedendaagse beeldhouwkunst.

Het Kröller-Müller wordt ook een museum voor beeldhouwkunst

Een blauwe, uit zijn krachten gegroeide troffel staat schuin in de berm gestoken bij de driesprong die de weg wijst naar het Kröller-Müller Museum. Een blikvanger in het uitgestrekte heidellandschap van Het Nationale Park De Hoge Veluwe. De troffel van Claes Oldenburg uit 1971 is een baken, een aankondiging van wat gaat komen.

Het Kröller-Müller is het enige museum in Nederland dat een (inter)nationaal overzicht biedt van de ontwikkelingen in de moderne en hedendaagse beeldhouwkunst. Beter wordt die categorie niet uit de doeken gedaan. Overal staan beelden, binnen op zaal en buiten in het uitgestrekte beeldenpark. Andere musea in Nederland zijn er zeker niet vies van, maar behandelen de beeldhouwkunst op zijn zachts gezegd stiefmoederlijk, een enkele uitzondering daargelaten.

De naamgeefster en stichteres van het museum, Helene Kröller-Müller, koopt al wel een aantal sculpturen voor haar verzameling. Bram Hammacher, directeur van het museum van 1948 tot 1963, breidt die beeldencollectie rigoureus uit en koopt strategisch waardoor deze zich internationaal kan meten en een van de fundamenten van het museum wordt.

Voor de hand ligt dat niet. Helene beschouwt haar collectie bij de overdracht aan de staat namelijk als 'afgesloten'. Om het karakter van haar verzameling te waarborgen stelt zij in de stichtingsakte strenge eisen. Hammacher weet die restricties te omzeilen. Over beeldhouwwerken rept de akte immers niet! Zijn studie notarieel recht komt daarbij ongetwijfeld van pas. En zo treedt Hammacher tegelijk in de voetsporen van Helene.

ZADKINE

"Hammacher nodigt landschapsarchitect Jan Bijhouwer uit een 'tuin van buitenzalen' voor de sculpturen te ontwerpen," vertelt Lisette Pelsers, de huidige directeur. "Dat is nieuw en trekt de aandacht, nationaal en internationaal. Een meesterzet. Parallel aan de collectie schilderijen van Kröller-Müller verzamelt Hammacher een beknopt overzicht van de moderne en hedendaagse beeldhouwkunst vanaf 1850."

Hammacher gaat voortvarend te werk, al in 1948 slaat hij een belangrijke slag met de aankoop van twee sculpturen van de klassiek moderne meester Ossip Zadkine, *Torso* uit 1941 en *Zittende vrouw* uit 1937. Niet onbelangrijk is dat de beelden aansluiten bij de esthetische principes van Helene, ze houden het midden tussen figuratie en abstractie. Zijn ambitieuze strategie biedt hem en de directeuren na hem de mogelijkheid de jongste artistieke ontwikkelingen in de beeldhouwkunst te volgen. Met 25 hectare en meer dan 160 sculpturen is de beeldentuin van Kröller-Müller thans een van de grootste en fraaiste van Europa.

DUBUFFET

Rudi Oxenaar, directeur van het museum van 1963 tot 1990, volgt gestaag de marsroute van zijn voorganger. Hij formuleert een visie voor het museum waarin 'de ontmoeting tussen natuur en kunst'

centraal staat en betreft het wat woestere bos bij de tuin van Hammacher. In de jaren zeventig laat hij een van de meest beeldbepalende projecten in het park bouwen: *Jardin d'émail* van Jean Dubuffet. De plek in de beeldentuin wordt in samenspraak met de kunstenaar bepaald. Het beeld groeit uit tot de lieveling van het publiek dat bezit mag nemen van deze frappante speeltuin, de enige van die omvang in het land. Jongeren klimmen er spontaan op, ouderen worden spelende jongeren.

Evert van Straaten, directeur van 1990 tot 2012, richt zich op de utopische aspecten van de collectie. Zijn grootste slag slaat hij met *Het begin van de wereld* (1924), een geabstraheerde kop in brons, in de vorm van een ei. Het frappante beeldje is van Constantin Brancusi, de klassiek moderne beeldhouwer die niet aan een collectie als die van het Kröller-Müller mag ontbreken.

Ook Lisette Pelsers, zet de conceptuele leidraad voort die Helene Kröller-Müller heeft ingezet. Zij koopt onder andere een tot de verbeelding sprekend ensemble van de Amerikaanse Roni Horn: twee platte, dikke tonnen van massief glas waarin de eeuwigheid en de oneindigheid huizen.

'I am paralyzed with hope,' zoals Horn het zelf uitdrukt. In de beeldentuin laat Pelsers de Franse kunstenaar Pierre Huyghe een tuin in de tuin aanleggen met in het midden een palmboom. Gekker wordt het niet.

WAT NU

Voor de aanwas van objecten is in de beeldentuin nog ruimte, al wordt het krap. Daar staat het steeds nijpender wordende ruimtegebrek in het museum tegenover. Helaas is daar de vlootshow aan kunst, die de directeuren na de Tweede Wereldoorlog hebben verzameld, alleen sporadisch en in clusters te zien. Het oudste, in zichzelf gekeerde deel van het museum, ontworpen door Henry van de Velde, wordt vrijwel uitsluitend gebruikt voor de collectie die Helene Kröller-Müller bijeen heeft gebracht. Daarvoor is het ook gebouwd. De nieuwbouw van architect Wim Quist, waar kunst en natuur elkaar de hand geven, is ontstaan in de jaren zeventig en wordt gebruikt voor tijdelijke tentoonstellingen of presentaties van deelcollecties. De kunstcollectie als geheel kan het Kröller-Müller niet over het voetlicht brengen.

Hoogste tijd voor een nieuwe vleugel, de spreekwoordelijke kers op de taart die de Japanse architect Tadao Ando voor ogen staat.

Jhim Lamoree

Van links naar rechts:
• Marta Pan, *Sculpture flottante*, Otterlo, 1960-1961
• Claes Oldenburg, *Trowel*, 1971

• Jean Dubuffet, *Jardin d'émail*, 1974
• Roni Horn, *Opposites of white*, 2006-2007

NU IN DEPOT

GILBERT & GEORGE, 'THE PAINTINGS' (WITH US IN THE NATURE) (1971)

Uniek in de wereld, maar zelden te zien wegens ruimtegebrek: de enige schilderijen van het symbiotische duo Gilbert & George, vooral bekend van hun fotomontages. Het ensemble van maar liefst achttien schilderijen laat een uitstapje van de heren zien naar het Engelse platteland. Een performance met idyllische bosschages, een stromend beekje, een pittoresk kerkje. Van die dingen. Zelf noemt het duo, ook wel bekend als 'living sculpture', de schilderijencyclus net als al hun andere werken een 'sculpture'. Gilbert & George blinken uit in dubbele bodems, in het uitmelken van dooddoeners zonder die geheel onderuit te halen. Het menselijk tekort is hun focus. Wat tot even herkenbare, glimlach verwekkende, als licht ontregelende of ontroerende werken leidt. Dit ensemble wordt gepresenteerd in de vorm van zes drieliuken, de stereotype vorm van het hoogaltaar in christelijke kerken – hun vriendschap en de natuur wordt er heilig door verklaard. Maar wat moet je met natuur? Zegt de unisono lichaamstaal van beide heren, gekleed in pak en stropdas. Alsof ze er niet thuishoren.

STRAKS OP ZAAL

1938

Op 13 juli wordt het Rijksmuseum Kröller-Müller officieel geopend. Helene's droom was een groot museum midden in de natuur, maar door de diepe economische crisis moet ze haar plannen bijstellen. Een 'overgangsmuseum' naar ontwerp van Henry van de Velde wordt gebouwd door bouwvakkers in de werkverschaffing. De minister houdt Helene aan haar toezegging haar kunstverzameling te schenken. Helene's gezondheid laat te wensen over, zij is niet in staat haar openingsrede uit te spreken. Een jaar later overlijdt ze.

1946

Bij de heropening van het museum na de Tweede Wereldoorlog slaat het een grote slag met de aankoop van een van de *Aardappeleters* van Vincent van Gogh. Dat meesterstuk uit zijn vroege periode ontbrak nog.

1948

Bram Hammacher, directeur van 1948 tot 1963, grijpt drastisch in: de huiskameropstelling van Helene schoont hij op, hij laat een beeldenzaal bouwen en opent een beeldentuin. Een novum in die tijd.

1972

De nieuwbouw naar ontwerp van architect Wim Quist verrijst na een grondige renovatie van het oude gebouw van Van de Velde. Volgens directeur Rudi Oxenaar lijkt de nieuwe vleugel 'te midden van het bos te staan'. Door 'de glazen wanden wordt de natuur als het ware naar binnen gehaald'.

2018

Directeur Lisette Pelsers neemt het initiatief voor nieuwbouw van de Japanse architect Tadao Ando, die een 'levende legende' wordt genoemd. Hij ontwerpt een spectaculair ingangspaviljoen omgeven door een vijver, en verbindt de twee bestaande gebouwen ondergronds met elkaar. Door de elementen lucht, licht, water en aarde in te zetten, zorgt Ando voor een warm onthaal dat in alle jaargetijden tot de verbeelding zal spreken. De plannen liggen klaar, op naar de bouw.

Het futurisme & Europa

DE ESTHETIEK VAN EEN NIEUWE WERELD

Stoelriemen vast: het Italiaanse futurisme grossiert in de overtreffende trap. De moeder van alle avant-gardes is de meest avant-gardistische, in de zin van extreem, om niet te zeggen militant. Het doet de krijgskundige oorsprong van het begrip, een groepje soldaten dat ter verkenning vooruit wordt gestuurd, eer aan. Al in het Eerste Futuristische Manifest, gepubliceerd op 20 februari 1909 in *Le Figaro*, propageert de voorman van de beweging, Filippo Tommaso Marinetti, een artistieke én een politieke omwenteling, waarbij hij de oorlog verheerlijkt als 'enige hygiëne van de wereld'. Een beetje avant-gardist gelooft in de creativiteit van de destructie.

Niet minder dan een totale 'reconstructie van het universum' is het doel van Marinetti, de grens tussen kunst en leven moet worden geslecht en daartoe dient de burgerlijke, liberale wereld van rond 1900 te worden afgebroken. Alles moet anders, al het bestaande op de schop, weg met de musea, de operahuizen, de bibliotheken, de academies, de concertzalen, op de vuilnisbelt van de geschiedenis die ouwe meuk!

Anders dan je bij zulke ideeën verwacht, gaat Marinetti gekleed in een colbertje met daaronder een wit overhemd met gesteven boord en vlinderdasje. Zelfs revolutionairen zijn kinderen van hun tijd. Wat ook blijkt uit de verstrengeling van futurisme en fascisme, al was dat vooral voor de Bühne. Marinetti karakteriseert Mussolini in zijn dagboek namelijk als 'een megalomaniak', Mussolini op zijn beurt noemt Marinetti 'die extravagante pias'.

GEMIST

Helene Kröller-Müller weet van het bestaan van het futurisme, maar zij schat het belang van de stroming aanvankelijk niet hoog in. Werken van futuristische kunstenaars ontbreken in haar kunstcollectie, iets wat ze later zeer betreurt: 'Het zou gewenscht zijn ook de futuristische fase te laten zien.' Wat voor de directeuren na haar een goede reden is juist wel werken van futuristen aan te kopen. Waardoor de waaier aan historische avant-gardes die het museum kan laten zien completer wordt.

Centraal in de huidige tentoonstelling *Het futurisme & Europa. De esthetiek van een nieuwe wereld* staat de artistieke vruchtbare rol van het futurisme voor andere Europese avant-gardes als De Stijl en Bauhaus. De Italiaanse hemelbestormers blinken uit in de weergave van dynamiek en snelheid, bij hen is alles in beweging. Andere artistieke pioniers in Europa worden door de futuristen op de idee van een samensmelting van kunst en leven gebracht. Kunst en architectuur, kunst en vormgeving, kunst en maatschappij proberen zij te verknopen tot een totaalervaring, een *Gesamtkunstwerk*. Contemporaine technologische uitvindingen als de vliegtuig, de auto en de lopende band worden omarmd. Zo ontstaat een nieuwe, voor ons inmiddels welbekende wereld, die nu overigens op haar eigen grenzen stuit.

Het futurisme & Europa. De esthetiek van een nieuwe wereld is te zien tot en met 3 september.

Ambassadeur aan het woord

'Het Kröller-Müller heeft recht op een nieuwbouw, het is simpelweg aan de beurt'

ALEXANDER PECHTOLD (KUNSTHISTORICUS)

"Het Kröller-Müller heeft recht op een nieuwbouw, het is simpelweg aan de beurt. Veel andere musea, van het Rijksmuseum in Amsterdam tot Museum de Fundatie in Zwolle, het Drents Museum in Assen en Museum Arnhem zijn de afgelopen decennia onder handen genomen, aan het Kröller-Müller is al vijftig jaar niets gedaan. Hoogste tijd voor een ingreep.

Al was het maar om de aanzwellende toeristenstroom, die in Amsterdam en omgeving voor veel overlast zorgt, naar andere bijzondere plekken om te buigen. Nu bezoeken veel toeristen Giethoorn, met een nieuwbouw wordt het museum geschikt gemaakt voor een laat ik zeggen cultureel substantieel alternatief.

Als burgemeester van Wageningen, van 2003 tot 2005, heb ik een speciale band met het museum ontwikkeld. Het was in de buurt en de ligging in Het Nationale Park De Hoge Veluwe is voor een gezin met opgroeiende kinderen ideaal om te bezoeken. Zelfs pre-pubers krijg je naar binnen met de witte fietsen die bij de ingang van het park gereed staan. Het jachthuis Sint Hubertus van Berlage en het museum met zijn beeldentuin zijn van zo'n uitstapje de hoogtepunten.

Vaak wordt vergeten dat vele culturele instellingen in Nederland niet op initiatief van de overheid zijn ontstaan, maar juist door de hartstocht en inzet van particulieren. Denk aan het Teylers Museum in Haarlem en Museum Boijmans Van Beuningen in Rotterdam. Bijzonder aan Kröller-Müller is dat de collectie nog steeds het stempel van stichteres Helene draagt. Haar voorkeuren, haar ideeën over de doorbraak van de moderne kunst, met de ongeëvenaarde verzameling van Vincent van Gogh, zijn goed navoelbaar. Die context is een meerwaarde, wat daar is te zien, hoort bij elkaar. Je loopt in een Gesamtkunstwerk. Dat geeft, met de bijzondere ligging in Het Nationale Park De Hoge Veluwe, een unieke, om niet te zeggen spirituele ervaring."

NU TE ZIEN/VERWACHT

Willy Ørskov, *Flexions*, 1967 te zien in de tentoonstelling *Eerst komt de liefde voor de kunst*

RESTAURATIE WALL DRAWING #120
VAN SOL LEWITT
15 okt 2022 - 16 jul 2023

JOSÉ HEERKENS. COLOUR – FREE
AND CONNECTED
21 jan 2023 - 2 jul 2023

HET FUTURISME & EUROPA
29 apr 2023 - 3 sep 2023

COLOFON

Bijlage van het Kröller-Müller Museum in NRC, juni 2023
Tekst en redactie Jhim Lamoree
Productie en coördinatie Kröller-Müller Museum
Vormgeving Saiid & Smale, Amsterdam
Afbeldingen Marjon Gemmeke, Walter Herfst, Wieneke Hofland, Cary Markerink, Studio Goedewaagen Fotografie, Studio Tadao Ando, Milan Vermeulen, archief Kröller-Müller Museum.
Dank ministerie van OCW, Vriendenloterij en het Helene Kröller-Müllerfonds.

ROMAN SIGNER. FILME 1975-1989
16 mei 2023 - 19 nov 2023

EERST KOMT DE LIEFDE VOOR DE KUNST
Art & Project in het Kröller-Müller Museum
30 sep 2023 - 25 feb 2024

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd of openbaar gemaakt door druk, fotokopie, microfilm, of op welke wijze dan ook, zonder toestemming van de uitgever. We hebben gepoogd de wettelijke voorschriften inzake copyright toe te passen voor zover dat mogelijk was.

2023 ©Kröller-Müller Museum, Otterlo
Eenieder die meent rechten te kunnen laten gelden, wordt verzocht zich tot de uitgever te wenden.
www.krollermuller.nl